יובל נבו

אחד על אחד

מורה ותלמיד, מדריך וחניך, מפקד וחייל

ספריה
גורדון, המכללה האקדמית לחינוך (ע"ר)
רח' טשרניחובסקי 73 חיפה
מס' מערכת: 10500907
מס' מיון: LB1025.3
.N48
2017

כנרת, זמורה־ביתן – מוציאים לאור

היווצרות הקשר בין מורה לתלמיד

איך "שלושת הצד"לניקים" נהפכו ל"מריה, יוסף וג'וליאן"

לאחר הנסיגה מדרום לבנון בשנת 2000 כמה מבני משפחותיהם של אנשי צבא דרום לבנון ("צד"לניקים") נמלטו מאימת חיזבאללה ועברו לישראל. כמה משפחות התיישבו באופן זמני בכרמיאל, וילדיהן למדו בבתי ספר בעיר. בשנת 2001 עשיתי שנת שירות בכרמיאל, ושם פגשתי שלושה ילדים כאלה, מריה, יוסף וג'וליאן, תלמידי כיתה ח'. לימדתי שש שעות שבועיות באולפן של בית הספר ולימדתי גם באופן פרטני תלמידות ותלמידים מחבר העמים, וגם את שלושת הילדים הללו. במשך כמה חודשים התנהלו השיעורים על מי מנוחות. לימדתי את ה"צד"לניקים" מעט עברית, ונראה שלמדו מתוך עניין חלקי, התמודדו עם התרגילים שנתתי להם, וזהו. אני הייתי המורה, הם היו התלמידים, אבל לא נוצר שום קשר משמעותי בינינו. קשה לומר שנהניתי במיוחד מהשיעורים, ואין לי ספק שהם נהנו עוד פחות.

יום אחד עברתי במסדרון בית הספר וראיתי את מריה יוצאת בזעם מן הכיתה וטורקת את הדלת מאחוריה. שני חבריה יצאו אחריה, ונראה שלא התרגשו במיוחד. ניגשתי אל מריה ושאלתי אותה מה

קרה. מריה היתה תלמידה שקטה וממושמעת, היחידה מבין שלושת הילדים שניסתה ללמוד ברצינות ולהשקיע בלימודים, ולכן הופתעתי מאוד לראות אותה נסערת כל כך. היא צעקה: "הם מתייחסים אלינו פה כמו אל כלבים!" והמשיכה לצעוד בזעם במסדרון. שני חבריה הלכו אחריה. היה ברור שהם שמחים להיות מחוץ לכיתה, והם נראו משועשעים למדי מן הסיטואציה.

הלכתי אחרי מריה, התיישבתי לידה על ספסל בחצר בית הספר וניסיתי לברר איתה מה קרה. לאחר וריאצות שונות של המשפט "הם מתייחסים אלינו פה כמו אל כלבים," התחלתי להבין קצת יותר. מריה, יוסף וג'וליאן ישבו בשיעור היסטוריה. רמת העברית שלהם איפשרה להם להבין משפטים פשוטים יחסית, והם הצליחו לנהל שיחה בעל־פה באופן שוטף למדי, אבל התקשו לקרוא ולכתוב בעברית. בעיקר בשיעורי תנ"ך והיסטוריה לא היתה להם אפשרות להבין את החומר, ולכן הם ישבו מאחור והשתעממו. מריה דיברה במהלך השיעור והפריעה למורה, והמורה העירה לה. ההערה הציפה את התסכול של מריה על המסגרת הבית־ספרית, והיא התפרצה. השיחה בינינו גלשה לגעגועיה ללבנון, להבנה הברורה שלא תוכל לחזור, לשעמום בבית הספר ולתחושת הזרות והניכור. מריה דיברה, ויוסף וג'וליאן הינהנו בהסכמה למשמע הדברים. מדי פעם בפעם התווכחו השלושה בערבית על פרט כזה או אחר, אבל השיחה בכללותה זרמה במשך כחצי שעה.

בעקבות השיחה הבנתי שתרגילי לשון שחוקים או תרגום של מילים כאלה ואחרות לעברית הם מטלות לא רלוונטיות עבור תלמידים שרוב זמנם יושבים מנותקים בכיתה. יכולתי להבין זאת עוד קודם, אך ההתפרצות של מריה היא שגרמה לאסימון שלי ליפול. החלטתי לשנות את מטרות ההוראה שלי, ולנסות להביא לכך שהצד"לניקים יפיקו כמה שיותר משאר השיעורים בבית הספר. שאלתי אותם על המבחן הבא שלהם, והם אמרו לי שזה מבחן בפיזיקה. יצרתי קשר עם המורה, הבנתי מה החומר הנדרש ולימדתי אותם פיזיקה. לפני

המבחן קיבלתי מהמורה את הטופס, שכתבתי אותו לעברית קלה יותר, והתלמידים פתרו את המבחן באולפן. מריה למדה המון למבחן, יוסף קצת פחות וג'וליאן הרבה פחות, והצלחתם היתה בהתאם. סוף־סוף הם קיבלו ציונים אמיתיים, ששיקפו את המאמץ והיכולות שלהם. התלמידים התלהבו. השיעורים כללו בהדרגה גם שיחות אישיות יותר עליהם, על ההתאקלמות בארץ, על תחביבים, על הרצונות והחלומות שלהם ועל ההתלבטות המשפחתית אם לעבור לחו"ל.

ניגשנו לאתגר הבא: מבחן בביולוגיה. כאן היה קושי טכני מסוים. אני לא ממש (או נכון יותר, ממש לא) יודע ביולוגיה. ניסיתי ללמד אותם את החומר כמיטב יכולתי, תירגמתי להם את המבחן, והם למדו ברצינות ופתרו אותו. אלא שאז המורה לביולוגיה הודיעה שהיא לא מוכנה לבדוק את המבחן. מתברר שיש דרך מסוימת לפתור את השאלות, דרך שאני לא הכרתי, והצד"לניקים הגיעו לתשובות הנכונות בדרכים אחרות, ולא בדרכים ה"נכונות". היא היתה מוכנה לתת לכל אחד מן התלמידים ציון 90 בלי לבדוק את המבחן, כי גם כך הוא היה חסר ערך בעיניה.

נקלעתי עם המורה לעימות חריף, שהגיע לטונים גבוהים יחסית, והתחננתי בפניה שתבדוק ברצינות את המבחנים, גם אם לא לימדתי את החומר כמו שצריך. בסופו של דבר, היא השתכנעה, בדקה את המבחנים ביסודיות ונתנה לכל אחד מן התלמידים את הציון המגיע לו. בסוף השנה קיבלתי מהמורה מכתב. היא כתבה בו שהיא מעריכה מאוד את העבודה שעשיתי עם הצד"לניקים וחושבת שחשוב מאוד שהייתי שם בשבילם. כך שעות העבודה באולפן הפכו משיעורים מיותרים יחסית לאחד הדברים המשמעותיים ביותר שעשיתי בשנת השירות. העברתי את שאר התלמידים שלי למורים אחרים והתרכזתי בעבודה עם הצד"לניקים. הם דיברו איתי בחופשיות, שיתפו אותי, הכניסו אותי לעולם שלהם. שמרנו על קשר גם כמה שנים לאחר שסיימתי את שנת השירות שם. לצערי, אני לא יודע מה קורה איתם היום.

יכולתי לפספס בקלות את החוויה החשובה הזאת. אלמלא פגשתי את מריה במסדרון באותו היום, הייתי ממשיך להעביר עם הצד"לניקים שעות של עבודה על תרגילים משמימים בלשון. לא הייתי נחשף לעולם מרתק של חוויות וקשיים, של עוצמות והתמודדויות, ולא הייתי מכיר את מריה, את יוסף ואת ג'וליאן. סביר להניח שאפילו לא הייתי זוכר את שמותיהם. האירוע הזה המחיש לי את ההבדל בין התואר הרשמי "מורה" למשמעות העמוקה של "להיות מורה". למעשה, הפכתי למורה של שלושת הצד"לניקים רק כשהתחלתי ללמד אותם פיזיקה. עד אז הייתי עוד אחד מעובדי האולפן שפשוט משגיח עליהם. חשבתי הרבה על כך כעבור כמה שנים, כשנחשפתי לאגדה המופלאה על ריש לקיש ורבי יוחנן.

ריש לקיש ורבי יוחנן נפגשים

מבין זוגות התלמידים והמורים הרבים במשנה ובגמרא, רבי יוחנן וריש לקיש בולטים כזוג מיוחד. מיד לאחר סיפור פגישתם יוצא הדופן מופיע הסיפור הטרגי על הוויכוח ביניהם, שגורם לניתוק הקשר ומביא למות שניהם. אתייחס לוויכוח הזה בהרחבה בפרק "ציפיות ואכזבות". כעת ברצוני לעסוק בחלק הראשון של האגדה – במפגש בין שני ענקי הרוח האלה.

המפגש בין ריש לקיש לרבי יוחנן מספק דוגמה מרתקת לאופן שבו נוצר קשר בין מורה לתלמיד, קשר שהתפתח לשותפות עמוקה, שממנה היו עתידות לנבוע תורה והלכות רבות. להלן הסיפור בתרגום מן הארמית (נעזרתי בתרגום באתר "דעת"[7]).

יום אחד שחה רבי יוחנן בירדן. ראה אותו ריש לקיש וקפץ אחריו לירדן. אמר לו [רבי יוחנן]: גיבור כמוך צריך ללמוד תורה! אמר לו [ריש לקיש]: גבר יפה כמוך צריך ללכת לנשים! אמר לו [רבי

יוחנן]: אם תחזור בתשובה, אתן לך את אחותי שיפה ממני. קיבל עליו [ריש לקיש]. רצה לצאת מן הירדן ולהביא את בגדיו, ולא הצליח. למד מקרא ומשנה והפך לאדם גדול.[8]

ישנם תלי־תלים של פרשנויות על האגדה הזאת, וארצה להתעכב על כמה דברים בה שעניינו אותי במיוחד. נתחיל במעט רקע: מן הפרשנויות וממקומות אחרים בגמרא עולה כי ריש לקיש היה שודד או גלדיאטור. ייתכן שלפנים היה גם תלמיד חכם, אך בכל מקרה יצא לתרבות רעה. רבי יוחנן, לעומתו, היה גדול הרבנים בארץ ישראל והתפרסם גם בִּיפי תוארו, פרט שממלא תפקיד במפגש.

המפגש נפתח ביוזמה של התלמיד ריש לקיש: הוא רואה את רבי יוחנן וקופץ אחריו למים. לא ברור מדוע. כמה מן הפרשנים טוענים שריש לקיש חשב בטעות שרבי יוחנן הוא אישה (הדבר נאמר במפורש בתלמוד הירושלמי), ויש כאלה הרומזים למתח מיני בין רבי יוחנן לריש לקיש (שרבי יוחנן חש בו, ולכן הציע לריש לקיש תחליף בדמות אחותו...). העניין לא ברור, אך ברור שנוצרה סקרנות. התלמיד בוחר להתקרב לרבי יוחנן, תחילה לא כתלמיד למורה אלא כאדם לאדם. מפגש לא רשמי בירדן. לכאורה אין כל קשר להוראה, ללימוד, לגמרא. במבט ראשון לא נראה שריש לקיש מחפש לו מורה. אבל לעתים קרובות ראיתי תלמידים וחניכים שפונים למורים, למדריכים או למפקדים מסיבות סתמיות לכאורה, אך בעצם מתוך רצון נסתר בקשר, שמתגלה רק בהמשך.

גם רבי יוחנן בוחר בריש לקיש. הוא ניצב מול שודד, פושע ידוע לשמצה, ויכול לברוח, או להבדיל, לגעור בו על פשעיו. במקומות שונים בגמרא מתברר כי רבי יוחנן בהחלט עשוי להיות כועס ונקמני.[9] אבל הוא בוחר לנסות לקרב אותו ולהפוך אותו לתלמידו. יש כאן אקט של אמון: רבי יוחנן מנסה לקרב אף שהוא מכיר את המוניטין הרע שיצא לריש לקיש.

בשלב הבא מתנהל דיאלוג מהיר ותמציתי, כעין דו־קרב מילולי. שני הצדדים ניצבים זה מול זה כמו שני מתאגרפים בזירה ומחליפים דברים. רבי יוחנן מסתכל על ריש לקיש, ומיד שם את הקלפים על השולחן: "חילך לאורייתא!" או בשפת הרחוב של ימינו, "אם אתה גבר, נראה אותך לומד תורה!" מצד אחד הוא מחמיא לו, אבל מצד אחר הוא מאתגר אותו, מבהיר לו שעליו להשתנות ומציע לו אפשרות לשינוי. ריש לקיש הודף, מתחמק ועונה בחצי תשובה־חצי עקיצה פוגענית כמעט: אתה חושב שאם אני גיבור, אני צריך ללמוד תורה? לפי ההיגיון הזה, אם אתה טוב מראה, אתה צריך ללכת לנשים! כפי שאתה לא רודף נשים רק מכיוון שאתה טוב מראה, אני לא צריך לרדוף אחרי התורה רק מפני שאני גיבור. התחמקות יפה. בשלב הזה הכוחות בין רבי יוחנן לריש לקיש שקולים. ואז באה התפנית בעלילה, ה"טְוויסט". רבי יוחנן שולף הצעה מפתיעה: אם תחזור בתשובה, אתן לך את אחותי היפה ממני. הוא ממשיך בקו שבו פתח את השיחה, אך עכשיו משתמש בדבריו של ריש לקיש כדי להתקדם. ריש לקיש מעלה את נושא הנשים, ורבי יוחנן מציע לו אישה כדי לקרב אותו לעולם התורה. במקום להיעלב מן ההערה הבוטה של ריש לקיש, הוא מנצל אותה כדי להגיע אליו. ריש לקיש מנסה להרחיק את עצמו, ודווקא מתקרב.

אם נתעלם לרגע מההתייחסות הבעייתית של רבי יוחנן לאחותו היפה, יש כאן סוגיה מעניינת: כיצד ייתכן שרבי יוחנן מוכן לתת את אחותו לשודד? הרי ההצעה ניתנת עוד לפני שריש לקיש עבר מהפך כלשהו, ואפשר להניח שרבי יוחנן לא היה מציע את אחותו לכל זר שהיה פוגש, גם אם הזר היה מוכן לחזור בתשובה שלמה. אשר על כן, צריך להניח שרבי יוחנן זיהה משהו בריש לקיש. משהו במעמד עורר את אמונו בליסטים שניצב מולו. הוא ראה אדם שמסוגל להיות הרבה יותר ממי שהוא ולהפוך ראוי לאחותו. הוא האמין בו, וזו אמונה שלא מבוססת על עדויות, על ראיות או על מידע תומך. אמונה שמחייבת התעלות מעל למציאות הנוכחית.

לבסוף קורה משהו מוזר. ריש לקיש מסכים לעסקה שרבי יוחנן מציע לו. הוא רוצה לצאת מן הירדן ולהביא את בגדיו, אך לא מצליח. האגדה לא מסבירה מדוע, ומה בדיוק קרה לו. לפי הפרשנויות, עולה של תורה שריש לקיש קיבל עליו, משקלה של המשימה, הם שהכבידו עליו עד שלא הצליח לצאת. אבל דעתי היא כי בשלב זה עדיין לא מדובר בעולה של תורה, אלא בעולו של רבי יוחנן. תלמיד המקבל עליו מורה, מקבל עליו עול. לפתע הוא מושפע הרבה יותר מעֲמדותיו של המורה ומדעותיו, מרגיש את ציפיותיו ממנו, שואף שהמורה יעריך אותו, מתחיל להתייחס ברצינות לדרישותיו. וכמובן, לעול הזה יש יתרונות רבים, אך הוא גם מכביד. לדעתי, זו הסיבה לכך שפעמים רבות עובר זמן עד שהתלמיד מוכן לקבל עליו את המורה, אם בכלל. לא כל תלמיד מעוניין לשלם את המחיר. לעתים נדרש עימות לפני הקבלה: העימות הוא דרכו של התלמיד לבחון את המורה. לראות אם המורה מצדיק את קבלת העול.

בשורה התחתונה, בסיפור שקראנו מתחולל מהפך. ריש לקיש נכנס למי הירדן כשודד, הרחוק מרחק רב מעולם התורה, ויוצא מהם כתלמידו של רבי יוחנן. ריש לקיש הופך לתלמיד, ורבי יוחנן נעשה למורה. הרגעים המעטים האלה כוללים יסודות שונים של היווצרות הקשר בין מורה לתלמיד: רצון לא מודע של התלמיד להתקרב למורה עוד לפני שחלה איזו התקדמות ממשית; עימות בין תלמיד למורה, כמו שני מתאגרפים בזירה הבוחנים זה את זה; האופן שבו נכנס המורה לעולמו של התלמיד ומושך אותו אליו באמצעות השפה של התלמיד והמושגים שלו; האמון שהמורה נותן בתלמיד פוטנציאלי, פעמים רבות על סמך אמונה חסרת בסיס כמעט; העול המוטל על התלמיד, המחיר שהוא נדרש לשלם בעבור הלימוד, מחיר שלא כל תלמיד רוצה לשלם. בכל המאפיינים האלה נתקלתי בעצמי פעמים רבות.

ליצור את הקשר

לפעמים נוצר הקשר כמעט כמו אהבה ממבט ראשון – החיבור בין המורה לתלמיד מהיר מאוד וקורה פחות או יותר מעצמו. על פי רוב אין זה המצב, ויצירת הקשר מחייבת עבודה. לעתים נדרש מאמץ ישיר וממושך של המורה, עד שהוא והתלמיד הופכים למורה ותלמיד במובן הפנימי העמוק. דוגמה למקרה כזה מצאתי במפגש שלי עם דין, חניך בתוכנית תלפיות.

דין היה חניך בעל יכולות גבוהות, בטוח בעצמו, אבל טיפוס סגור יחסית ומרוחק מן הסגל. במהלך טיול של היחידה ניסיתי לדבר איתו, להתעניין בשלומו, והוא השיב לי בנימוס אך בתוקף שהוא בטיול, ולא מעוניין לדבר על נושאים עמוקים מדי. כיבדתי את הבקשה, אבל הדברים גירו את התיאבון שלי. ריציתי להכיר אותו יותר לעומק.

כעבור כמה שבועות קראתי לו למשרד שלי. קיימנו שיחה נחמדה, דיברנו על יחסו להכשרה, ואיך הוא מסתדר. הוא שוב ענה בנימוס, אך נותר מרוחק. כשיצא מן השיחה הרגשתי שהתקדמנו מעט, אך שעודנו רחוקים מקשר של מורה ותלמיד.

לאחר כמה חודשים, ועוד כמה ניסיונות התקרבות כושלים מצדי, הטלתי על דין תפקיד שאילץ אותו לעבוד מולי. דין היה מעוניין בתפקיד, ואני מאמין שחלק מזה נבע מהרצון שלו להיות בקשר עמוק יותר איתי. התחלנו לעבוד, ובתוך כמה שבועות התחיל דין להיפתח בפני ולשתף אותי בקשיים אישיים ובנושאים שהטרידו אותו. העבודה המשותפת לוותה בשיחות רבות, שבהן הוא התייעץ, שיתף, נשען ופתח לי צוהר לעולמו. נהניתי מאוד מן העבודה איתו, ואני מאמין שגם דין יצא נשכר ממנה. נדרש לא מעט זמן, אבל בסופו של דבר נוצר קשר.

מה דין חושב:[10] לאחר כתיבת הספר, כשדיברתי עם דין על האופן שבו נוצר הקשר בינינו, למדתי הרבה דברים שלא ידעתי. כשניגשתי

אליו בטיול, סיפר לי, כבר היתה לו דעה שלילית עלי: גם על סמך התרשמותו ממני לעומת המפקד שקדם לי בתפקיד, וגם בעקבות מקרה שבו הטלתי עליו עונש שנראה לו לא מוצדק ולא הוגן (אני לא זכרתי כלל את האירוע). המקרה הזה יצר אצלו משבר אמון שהרחיק אותו ממני. הוא סיפר לי שלא רק שלא היה "מעריץ שלי", אלא שהיה "מנהיג שלילי" ודיבר עם חבריו על כך שהוא לא מעריך אותי במיוחד. היו לו חוויות שליליות מאוד עם עוד מפקדים שניסו "להיכנס לו לווריד", וניסיונות ההתקרבות שלהם העיקו עליו והפריעו לו.

דין זכר את השיחה שלנו בטיול. הוא סיפר לי שרצה לטייל, היה יום שבת, חופש, כיף, ו"לא הסתדר לי שיחת נפש שם." יתר על כן, הוא ראה את ה"טקטיקה שלי", איך ניגשתי לכל מיני חניכים והתחלתי לדבר איתם, והוא פשוט לא רצה להיות אחד מהחניכים האלה. הוא זכר שפניתי אליו, ושאמר לי שלא מתאים לו. לדבריו, "קצת ניסית בכוח." הוא זכר את הטיול בעיקר כי דיברתי איתו על זה בשיחה שקיימנו לאחר מכן. הוא לא בטוח שהיה זוכר את השיחה הקצרה בטיול אם לא היינו מתייחסים אליה במפורש בהמשך.

הוא סיפר איך במשך זמן רב לא רצה לשתף את המפקדים במה שעובר עליו. הוא ידע שהוא צריך "לתת משהו סביר", לשתף קצת, אבל לא באמת נפתח, רק שיחק את המשחק. כשקרא את מה שכתבתי, שהוא רצה את התפקיד שהטלתי עליו כדי ליצור איתי קשר, הוא צחק: לדבריו, זה פשוט לא נכון. הוא חיפש תפקיד נוח יחסית, שלא ידרוש ממנו יותר מדי קשב, והתפקיד הזה נראה לו מתאים.

רק אחרי שנכנס לתפקיד, הוא החליט לשתף אותי במה שעובר עליו ולהיפתח בפני. הוא הדגיש שאין לו ברירה. משהו העיק עליו, והייתי צריך לדעת על כך כדי לתת לו את המרחב הנחוץ. המטרה "לא היתה פסיכולוג", אלא שאאפשר לו, כמפקד, לטפל בעצמו ולא אפריע לו. הוא אמר שחש בנוח כשדיבר איתי ושיתף אותי, והסכים

שהתקדמנו מאז, ושנוצר קשר בינינו. הוא אמר לי גם ש"בסך הכול זה אחלה סיפור, עברתי חתיכת דרך."

לדבריו, הלקח כאן הוא אולי שלא משנה עד כמה המורה מנסה, אם התלמיד לא רוצה להיפתח, הוא לא ייפתח. דין חושב שאלמלא העניין האישי שלחץ עליו, הוא לא היה נפתח עד סוף ההכשרה, ולא חשוב עד כמה הייתי מתאמץ. אבל הוסיף ש"החכה צריכה להיות במים" למקרה שהחניך יבשיל להיפתח.

הריאיון עם דין המחיש לי את המאבק שניטש לעתים בין מורה לתלמיד עד להיווצרות הקשר. במקרה של דין המאבק הזה היה חריף עוד יותר מכפי שחשבתי: חשבתי שדין לא מכיר אותי, ובעצם כבר היתה לו עמדה שלילית כלפי. כמו כן ההתקרבות שלו אלי היתה אטית יותר משחשבתי – בהתחלה הוא ביקש למלא תפקיד תחתי משיקולי נוחות בלבד (אם כי נראה לי שיש משמעות לעובדה שהוא לא פסל את התפקיד כדי לא לשרת תחתי), ואחר כך בחר להיפתח אלי משיקולים מעשיים בלבד (כדי שאתן לו את המרחב שהוא רוצה). רק בסוף נוצר קשר אמיתי.

המפגש עם דין ממחיש עוד נקודה מעניינת. כדי שייווצר קשר, צריכים שני הצדדים ללכת זה לקראת זה. אבל גם אם התלמיד לא רוצה להתקרב, בכל זאת למורה יש תפקיד: להיות שם וליצור את התנאים שיאפשרו לתלמיד להתקרב לכשירצה בכך. כשהתלמיד יהיה מוכן, יהיה לו לאן לפנות.

חשוב לי לספר על דין, כדי שתיאור המפגש בין ריש לקיש לרבי יוחנן לא ייצור רושם מוטעה שקשר בין מורה לתלמיד נוצר בתוך דקות ספורות, וכי בעקבות פגישה מקרית בהכרח תיווצר שותפות עמוקה לשנים ארוכות. במקרה של דין היינו יחד בירדן (כלומר, בהכשרה של תוכנית תלפיות) במשך כמה חודשים, כמעט שנה, עד שהקשר נוצר, וגם אז דין לא קפץ לירדן בעקבותי, אלא אני הוא שקפצתי אליו. עבדתי קשה כדי להניח את התשתית לקשר. עם זאת, דין הוא שבחר מתי להפוך לתלמיד. פעמים רבות דווקא מי שהכי

צריך מורה הוא גם מי שהכי פחות פנוי רגשית לקבל אותו, מפחד מעולו של המורה, מן הסיכון שבקשר, והודף מעליו את המורה. דין הדף אותי באופן אסרטיבי יחסית בתחילת הגישושים שלי. רק כעבור זמן רב נוצר הקשר בינינו. טוב שהוא לא הרחיק אותי יותר מדי, וטוב שנשארתי קרוב.

חשוב בעיני לא להסתכל על היחסים בין מורה לתלמיד כעל תהליך רציף, שבמסגרתו הקשר מתחזק בהדרגה. זהו תהליך הרבה יותר כאוטי, ולאורכו נקודות רבות של אי־רציפות, הזדמנויות שונות ומכשולים שונים. התנהלות לא נכונה של אחד הצדדים עלולה להרחיק מאוד (כפי שדין תיאר את העונש הלא מוצדק שהטלתי עליו), ואילו ניצול של הזדמנות ברגע הנכון עשוי לקרב מאוד. סיפור של יצירת קשר אינו בהכרח סיפור של שני צדדים המנסים להתקרב זה אל זה – כמו במפגש בין רבי יוחנן לריש לקיש. התהליך כולל עימותים, מתח בין חיפוש לבריחה, בין התקרבות לדחייה, מבחנים הדדיים, סקרנות, ובעיקר הרבה העזה של שני הצדדים סביב השאלה אם לתת אמון זה בזה. כשדין בחר לשתף אותי, הוא לא ידע איך אגיב – הוא לא ידע בוודאות שאעמוד בציפיות שלו ואם אצליח לעזור לו. הוא הסתכן. הוא קפץ לירדן.

לפגוש את התלמיד בכיתה

את מריה, יוסף וג'וליאן לימדתי באופן פרטני. קבוצה קטנה, יחס אישי. גם עם דין היתה לי אפשרות להיפגש באופן פרטני לאורך זמן. אבל מורה שמלמד בכיתה, ובה עשרות תלמידים, אם כמחנך ואם כמורה מקצועי, בהחלט רשאי לתהות אם אפשר להעתיק בכלל את הלקחים ממפגשים כאלה גם למפגש עם קבוצה גדולה של תלמידים.

אני מאמין שזה אפשרי. דוגמה לכך היא הקשר ביני לגיא.

יובל, מה שלומך?

שמעתי היום שאתה מסיים את התפקיד בתלפיות. רק רציתי לאחל בהצלחה בהמשך!

גיא

את המייל הזה קיבלתי כשבועיים לפני סיום תפקידי כמפקד תלפיות, שש שנים לאחר שלימדתי את גיא היסטוריה. גיא שלח לי מייל דומה גם כשנכנסתי לתפקיד. הסיפור על הקשר ביני ובינו אינו סיפור של קשר שנוצר בעבודה אישית, אלא סיפור על קשר קרוב יחסית עם תלמיד שלימדתי היסטוריה במסגרת כיתתית. קשר שנוצר לאורך שנה שלמה.

גיא ישב בירכתי הכיתה והשתתף בשיעור לעתים רחוקות יחסית. למרות זאת, הקשר בינינו התהדק במהלך השנה שבה לימדתי אותו. בסוף כל שיעור הייתי מציג לתלמידים שאלת "מי האיש", חידה קצרה, ובה פרטים ביוגרפיים של דמות היסטורית כלשהי שהתלמידים לא למדו עליה, ומבקש מהם לגלות במי מדובר. תלמידים שפתרו את החידה שלחו לי מייל ובו הפתרון. גיא נמנה עם התלמידים שתמיד שלחו תשובות. הוא פתר גם חידות קשות יחסית.*

באמצע הסמסטר התבקש כל זוג תלמידים לערוך מחקר עצמאי

* לדוגמה, אחת החידות שנתתי, וגיא פתר, היא: "גיבור החידה פעל בסוף המאה ה־15 ובתחילת המאה ה־16 באחת מערי איטליה, שבהן הורגש הרנסנס בצורה המשמעותית ביותר. הוא חי בתקופה שבה התנהלו מאבקים על הנהגת העיר, במעורבות משפחה מאוד מפורסמת שתמכה באמנים רבים באותה תקופה, שלאחד מהם הקדיש הגיבור את ספרו המפורסם ביותר. גיבור החידה התפרסם בעיקר בזכות ספרים שכתב, ובמיוחד ספר ששמו הוא גם כינוי של זמר מפורסם, שבו הוא טען כי זכותו של השליט לנהוג בצורה שרירותית ולא מוסרית, ושכל מה שהשליט צריך לדאוג לו זה השגת המטרה בלי קשר לאמצעים שעליו לנקוט. נאמר שהספר מבוסס על דוכס שכינויו זהה לשם של מאהב איטלקי מפורסם. נוסף על עבודתו כסופר וכהיסטוריון, היה הגיבור פעיל בפוליטיקה ומילא כמה תפקידים בממשל של עירו. הקריירה הפוליטית שלו נגמרה עם החלפת המשטר בעיר וגירושו." פתרון בסוף הפרק.

קטן בנושא הקשור לחומר הלימוד ולכתוב עליו עבודה. גיא כתב את העבודה דרך Google Doc, מסמך משותף ששנינו יכולנו לקרוא, ופעם בשבוע בערך הוא שלח לי שאלות, ביקש הנחיות ונעזר בי. העבודה המשותפת היתה אינטנסיבית יחסית, התוצר הסופי היה ברמה גבוהה, וגיא התגאה בו מאוד.

בסוף השנה נסעתי ללמוד תואר שני בסינגפור. גיא התכתב איתי במשך כמה חודשים, סיפר לי מה שלומו, סיפר על משחקי מחשב שהוא אוהב, על המורה החדש להיסטוריה. נהניתי מן ההתכתבות איתו. אני מאמין שהשיחות על משחקי מחשב קירבו בינינו עוד יותר, כפי ששיחה על נשים קירבה את ריש לקיש לרבי יוחנן.

מה גיא חושב?[11] גיא הסכים עם מה שכתבתי וחשב שמדובר בתיאור טוב. הוא התנצל על שאינו זוכר את האירועים ביתר פירוט, הרי עברו כמה שנים מאז... כשנזכר בשיעורים, הוא זכר במיוחד את החידות שהצגתי, את העבודה שהכין דרך Google Doc (הוא לא זכר ששאל הרבה שאלות) ואת "השיעור עם הביצה" (שאותו אציג בפירוט בפרק "המחשות או גימיקים?").

גיא שאל אותי מדוע, לדעתי, נוצר הקשר דווקא איתו, ואמרתי לו שכדי ליצור קשר משמעותי יותר עם תלמידים, הייתי מכניס לשיעורים כל מיני עזרים שיאפשרו לי אינטראקציה של "אחד־על־אחד": חידות, הרצאות בנושאים שונים, עבודה משותפת על עבודות וכדומה. גיא השתתף בכל אלה בצורה פעילה מאוד: פתר חידות, התכתב איתי באריכות על העבודה שלו. כך התחזק הקשר. כמו כן חיבבתי את גיא באופן אישי, מה שבוודאי לא פגם בהידוק הקשר...

זמן קצר לאחר שראיינתי את גיא, הוא העלה נקודה מעניינת. הקשר בינינו התחזק דווקא אחרי סוף השנה, כאשר מבחינה רשמית לא נחשבתי עוד למורה שלו. דבר דומה כבר קרה לי כמה פעמים. במעמד הרשמי של מורה מול תלמיד יש כנראה משהו מגביל, ובהיעדרו עשוי הקשר להתפתח ביתר חופשיות. במובן מסוים אני נשאר מורה והוא

נשאר תלמיד, אבל יש שינוי. קל יותר להיזכר בדברים שקרו לאורך הדרך, אפשר לדבר בצורה גלויה יותר ולהעז יותר. וביחד אפשר להמשיך ולהגיע למקומות מעניינים.*

אז מה למדתי?

הלקח העיקרי שלי הוא שקיימים סוגים שונים של קשר בין מורה לתלמיד: הקשר עשוי להיות רשמי בלבד, אבל גם עמוק. מורים רבים לא מגיעים כלל לקשר העמוק, וחבל. התלמיד והמורה מתקרבים זה לזה בהדרגה, ותפקיד המורה הוא ליצור את התשתית שתאפשר את ההתקרבות הזאת.

מבחינה טכנית, כאשר מורה נכנס לכיתה הוא המורה, והילדים שנמצאים בה באותו הזמן הם התלמידים. מורים רבים מסתפקים במצב זה. עם זאת, כדי שתלמידים יהיו תלמידים ומורה יהיה מורה במובן עמוק הרבה יותר, כלומר, כדי שייווצר ביניהם קשר משמעותי, נדרש הרבה יותר.

בסיפור עקדת יצחק (בראשית כ"ב) מופיע פעמיים הביטוי "וילכו שניהם יחדיו". לראשונה הוא מובא בפסוק ה', כאשר אברהם עוזב את הנערים, נותן את העצים ליצחק והולך עם האש והמאכלת אל הר המוריה. אחרי לא יותר משלושה פסוקים, בפסוק ח', כאשר יצחק שואל את אביו, "איהו השה לעולה?" ואברהם עונה לו, "אלוהים יראה לו השה לעולה, בני," נאמר שוב, "וילכו שניהם יחדיו." לפי פרשנות חביבה עלי, בפעם הראשונה ההליכה יחדיו היא פיזית, ואילו בפעם השנייה היא נפשית – יצחק סוף־סוף מבין מה קורה והולך עם אברהם מתוך רצון ובחירה.

מורה ותלמיד הם הגדרות רשמיות של המערכת, הגדרות

* פתרון החידה – ניקולו מקיאוולי, מחבר הספר "הנסיך".

המאפשרות לשניים להיות מורה ותלמיד במישור הפיזי בלבד, אך משאירות אותם מרוחקים ולעתים מנותקים זה מזה. נדרש צעד נוסף כדי שיהפכו למורה ולתלמיד במובן העמוק, כדי שילכו יחדיו גם במישור הנפשי.

אם אני חש שאין קשר משמעותי ביני לתלמיד, אך מעוניין שייווצר קשר כזה – "את פתח לו" (כמו שכתוב בהגדה של פסח, למי שזוכר שזה משפט מוכר, אבל לא זוכר מאין). עלי החובה לפעול כדי להתקרב, לאפשר לתלמיד להגיע, להנגיש את עצמי לתלמיד, לחזר אחריו ולקוות שבשלב מסוים הוא ירים את הכפפה והקשר יתממש.

הלקח העיקרי שלמדתי מן המפגש עם מריה, יוסף וג'וליאן הוא עד כמה קל להסתפק בקשרים שטחיים ומרוחקים, ואפילו לא לתת את הדעת על חלופות אחרות. אם היו שואלים אותי לפני ההתפרצות של מריה, אם יש בעיה בקשר שלי איתה, לא הייתי מבין את השאלה. הכול היה בסדר. אני לימדתי אותה, והיא שיתפה פעולה עד רמה מסוימת. איזו החמצה זו היתה עבורי אילו הייתי מסתפק בכך!

אני מאמין שקשה מאוד ליצור קשר אישי עם תלמידים בלי לפגוש אותם "אחד־על־אחד". אבל לדעתי, מפגש כזה הוא בר־השגה גם תוך כדי שיעור עם כלל הכיתה. כל מורה, מחנך או מורה מקצועי יכולים למצוא דרך משלהם לאפשר מפגשים פרטניים עם תלמידים, וכך לפלס אפיק משלהם לפחות לכמה מהתלמידים. המפגש שלי עם גיא מראה איך לאט־לאט, במהלך השיעורים הרגילים, קשר כזה יכול להיווצר.